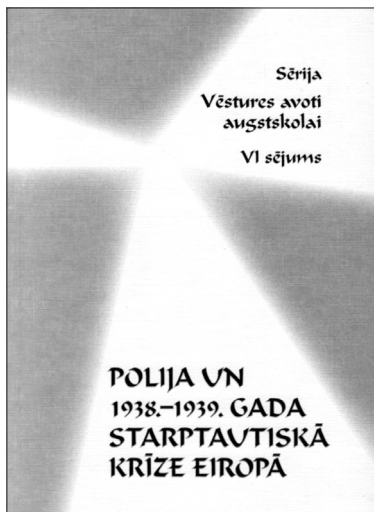

“Gdaņska” vai “Danciga” u.c.). Neskatoties uz minētajām piezīmēm, kopumā jāsecina, ka latviešu lasītāji ir ieguvuši svarīgu materiālu savai identitātes apziņai, kultūrvēstures izziņai un redzeslauka paplašināšanai. Galvenais, lai mūsdienu garīgi nabadzīgajā situācijā viņiem būtu interese par šiem jautājumiem!

Kaspars Kļaviņš

Polija un 1938.–1939. gada starptautiskā krīze Eiropā / Sast., tulkojis, komentējis Ēriks Jēkabsons. – Rīga: LU, 2010. – 288 lpp. (Sērija “Vēstures avoti augstskolai”, VI sēj.)

Nacionālajā historiogrāfijā bieži netiek pieminēta LU Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļas mācībspēku sagatavotā avotu sērija “Vēstures avoti augstskolai”. Tas ir saprotami, jo arī pats sērijas nosaukums to reprezentē kā metodisku palīglīdzekli studentiem noteiktu Eiropas un Latvijas vēstures procesu un periodu izpratnē. Ņemot vērā, ka 20 gadu garumā vēstures mācīšanai augstskolās nav sagatavota neviena (!) mācību grāmata,¹ šādas sērijas iznākšana viennozīmīgi jāvērtē pozitīvi, cerot, ka nākotnē to papildinās arī vēstures mācību grāmatu sērija.

Recenzēt šādus izdevumus var, raugoties uz tiem kā uz metodisku materiālu kopumu vai kā uz zinātnisku izdevumu. Par metodiskajiem līdzekļiem tos nosaukt tomēr būtu grūti, jo sērijā iznākušajos darbos²

¹ Kā piemēru var ņemt augstskolas “Turība” sagatavoto mācību grāmatu jurisprudences studentiem un tai piesaistīto avotu krājumu. Sk.: *Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture*. – Rīga, 2006; *Ārvalstu tiesību vēstures avoti* / Sast. V. Blūzma, S. Osipova, G. Zemītis. – Rīga, 2007.

² Sk.: *Vara un valsts pāreja no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem: problēmas atspoguļojums 14.–17. gadsimta sacerējumos* / Sast. V. Kļava. – Rīga, 2002. (Sērija “Vēstures avoti augstskolai”, I sēj.); *Baltijas valstis starp Vāciju un PSRS (1920–1934)* / Sast. J. Keruss. – Rīga, 2003. (Sērija “Vēstures avoti augstskolai”, II sēj.); *Cilvēks, vara un politika Senajā Grieķijā: avotu teksti sengrieķu vēstures un kultūras izpētei* / Sast.

nav atrodamī metodoloģiskie ieteikumi darbam ar krājumiem, provizorisks jautājums, semināru plāni utt.³ – respektīvi, nav pedagoģiskā segmenta. Tas būtu jāuzskata par nopietnu trūkumu, jo tādējādi krājums kalpo tikai kā palīgīdzeklis pašu sastādītāju docētajosursos.

Sērijas iznākšana aizsākās 2002. gadā, pateicoties Bernhanda Holandera fonda (*Bernhard Hollander Stiftung*) finansiālajam atbalstam un sērijas atbildīgā redaktora prof. Ilgvara Misāna darbam.⁴ 2009. gadā kā sērijas V sējums iznāca asoc. prof. Ērika Jēkabsona tulkotais, sastādītais un komentētais izdevums par Polijas ārējo politiku no 1918. līdz 1937. gadam,⁵ kuru loģiski papildina šogad maijā iznākušais avotu krājums “Polija un 1938.–1939. gada starptautiskā krīze Eiropā”. Grāmatā ievietoti gan publicētie (galvenokārt Polijā izdotās avotu edīcijas⁶), gan nepublicētie (pamatā Latvijas Valsts vēstures arhīva Ārlietu ministrijas fonda dokumenti) avoti. Šim izdevumam metodoloģiskā ziņā var pārmet to pašu, ko iepriekšējiem sējumiem. Tomēr šis sērijas darbs ir pietiekami oriģināls, lai to varētu apskatīt no zinātniskā viedokļa. Pārmet arheogrāfisko principu pārkāpumus šajā gadījumā būtu lieki, jo darba specifika ir cita. Taču daži iebildumi varbūt tomēr būtu noderīgi.

1. Varētu vēlēties grāmatā atrast arī svarīgāko avotu donoru aprakstus, sniegt vispārēju informāciju gan par arhīva fondiem, gan par avotu edīcijām, no kurām nākuši grāmatā iekļautie dokumenti.

2. Būtu labi, ja vācu, franču vai angļu dokumenti tiktu tulkoti no oriģinālvalodas, nevis no poļu tulkojumiem, tādējādi mazinot šo avotu vērtību.⁷

3. Būtu nepieciešams novērst dažas neprecizitātes komentāros. Bet to nav daudz un tās nav īpaši būtiskas. Piemēram, J. Gēbelss bija nevis propagandas un informācijas ministrs, kā minēts krājumā (52. lpp.), bet Reiha Tautas izglītības un propagandas ministrs, kā arī Reiha kultūras kameras prezidents. Vācijas Darba dienestu nepārraudzīja varas struktūra Reiha Darba dienests (RAD) (178. lpp.), tas vienkārši ir saīsinātais nosaukums. Nepieciešams būtu izskaidrot organizācijas “*Kraft durch Freude*” nozīmi, nevis sniegt tikai tās nosaukuma tulkojumu (178. lpp.).⁸

H. Tumans. – Rīga, 2004. (Sērija “Vēstures avoti augstskolai”, III sēj.); Viduslaiku cilvēka ikdiens, svētki un ceļojumi / Sast. I. Misāns. – Rīga, 2008. (Sērija “Vēstures avoti augstskolai”, IV sēj.).

³ Sk., piemēram: *Misāns I., Šnē A. Klosteris, pils un pilsēta. Materiāli semināriem Rietumeiropas viduslaiku vēsturē.* – Rīga, 2004.

⁴ Atsevišķus sērijas izdevumus līdzfinansējuši arī Gurtvins Brūnss, Gerberta Rīfa fonds, bet pēdējos divus – Polijas Republikas vēstniecība Latvijā.

⁵ Polijas ārējā politika 1918.–1937. gadā / Sast., tulk., koment. Ē. Jēkabsons. – Rīga: LU, 2009. – 256 lpp. (Sērija “Vēstures avoti augstskolai”, V sēj.).

⁶ Avotu lielākais vairākums nācis no 1996. gadā izdotā dokumentu krājuma “Polijas ārlietu politikas dokumenti” 2. sējuma (Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939. T. 2: 1933–1939. – Warszawa, 1996) un “Polijas diplomātijas dokumenti. 1939. g. janvāris – augusts” (Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1939 styczeń – sierpień. – Warszawa, 2005).

⁷ Piemēram, avoti 2.17., 2.18. (81.–86. lpp.), 3.12. (127. lpp.), 3.22. (150.–152. lpp.), 4.19.–4.21. (225.–228. lpp.).

⁸ KdF bija Vācu Darba frontes (DAF) palīgorganizācija, kas atbildēja par strādājošo brīvā laika pavadīšanu.

4. Pārmetuma vērtā, šķiet, būtu arī terminoloģijas nekonsekventa lietošana. Proti, krājumā atrodas trīs veidu avotu fragmenti, kas dēvēti par “izrakstiem” (piemēram: Izraksts no sūtņa L. Ēķa 1. septembra pirmā ziņojuma [...], sk. 208. lpp.; līdzīgi 215. lpp.), “izvilkumiem” (piemēram: Izvilkums no Latvijas sūtņa M. Valtera konfidencialā ziņojuma [...], sk. 21. lpp.; līdzīgi 254., 277. lpp.) vai “fragmentiem” (150. lpp.). Ar ko tie atšķiras? Vai aiz tiem slēpjas kāda īpaša arheogrāfiska metodika?

Latvijas historiogrāfijā starptautiskā krīze Eiropā trīsdesmito gadu beigās vairāk ir skatīta no lielvalstu (Anglijas, Vācijas, PSRS) pozīcijām,⁹ perifērijā atstājot jauno Austrumeiropas valstu nostāju un arī lomu šajās norisēs. Latvijā pašsprotami šo problemātiku aplūko vairāk Latvijas ārpolitisko norišu kontekstā.¹⁰ Savukārt šis avotu krājums ļauj paskatīties uz notiekošo caur Latvijas kaimiņvalsts – Polijas prizmu, kura dažādu iemeslu dēļ kļuva par savu agresīvo kaimiņu – nacistiskās Vācijas un PSRS upuri.

Sastādītāja izvēlētie dokumenti labi ilustrē notiekošo šajos divos gados kā Polijā, tā arī Baltijā kopumā, kā rezultātā avotu krājums lasāms kā interesanta vēstures grāmata. Domājams, tādēļ tas būs nozīmīgs un saistošs ne tikai vēstures studentiem, bet arī plašākai auditorijai, kas interesējas gan par diplomātijas, gan par Otrā pasaules kara izcelšanās problemātiku. Protams, tas būs nozīmīgs arī profesionāliem vēsturniekiem, kuriem pirmo reizi ļoti labā tulkojumā un ar izsmelšiem komentāriem tiek piedāvāts tik apjomīgo poļu dokumentu klāsts.

Grāmatas saturu veidojošos 115 avotus sastādītājs izkārtojis četros tematiski hronoloģiskos blokos: 1) Polijas ārējais stāvoklis 1938. gada martā – septembrī; 2) Čehoslovākijas valsts iznīcināšana un Polija, 1938. gada septembris – 1939. gada marts; 3) Pirmskara krīzes saasināšanās un Polija 1939. gada martā – augustā; 4) Polijas valsts iznīcināšana 1939. gada septembrī – oktobrī.

Pirmo bloku veido dokumenti, kuru hronoloģiskās robežas iezīmē Austrijas anšluss un t.s. Sudetijas krīze. Septiņi no 10 šī bloka avotiem ir Latvijas diplomātiskā dienesta dokumenti, pārsvarā Latvijas sūtņa Varšavā Miķeļa Valtera ziņojumi ārlietu ministram Vilhelmam Munteram. Tādējādi šīs sadaļas dokumenti vairāk ataino Latvijas sūtņa vērtējumu par Polijas ārējo politiku apskatāmajā periodā. Lielākai objektivitātei varēja vēlēties arī citu valstu diplomātu (Lielbritānijas, Francijas, PSRS u.c.) vērtējumus par šo tematiku. Arī pašas Polijas oficiālo nostāju dažādos jautājumos (piemēram, reakciju uz Austrijas anšlusu) labāk ilustrētu šīs valsts diplomātiskie dokumenti, nevis Latvijas sūtņa pārstāsti. Īpaši šajā sadaļā izcelts (6 dokumenti) Polijas–Lietuvas 1938. gada 12. marta robežincidents, kura rezultātā starp abām valstīm izveidojās

⁹ To galvenokārt ietekmē mūsu vēsturnieku lingvistiskās prasmes, jo ir maz vai nav vēsturnieku, kas varētu apbūt, piemēram, Čehijā vai Ungārijā iznākušo literatūru par šo problemātiku.

¹⁰ Sk.: *Andersons E.* Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. II. – Stokholma, 1984; *Feldmanis I., Stranga A., Virsis M.* Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – Rīga, 1993.

diplomātiskās attiecības, kuru trūkums starpkaru periodā bija biežs šķērslis Baltijas valstu kolektīvās drošības politikas īstenošanā.

Otrajā blokā publicētie 26 avoti vēsti par Polijas nostāju pēc Mīnhenes konferences, kad tā, izmantojot radušos situāciju, pārņēma Čehoslovākijai piederošos Češinas un Frištates apgabalus. Tāpat virkne dokumentu stāsta par Vācijas mēģinājumiem iespaidot Poliju pievienoties Antikominternes paktam un Dancīgas jautājuma risinājumiem, kas loģiski noveda pie attiecību saasināšanās abu valstu starpā. Iespējams, šo bloku varētu papildināt padomju dokumenti par tādējādi spiesto Polijas tuvināšanos PSRS.¹¹ Interesanti dokumenti publicēti arī sakarā ar Polijas un Vācijas īstenoto ebreju politiku, kas kļuva par iemeslu ne tikai “Kristāla naktij” Vācijā,¹² bet jūtami sarežģīja jau tā neviennozīmīgās attiecības abu valstu starpā. Īpaši izcelt varētu 1939. gada februārī sagatavoto Polijas Ārlietu ministrijas Konsulārā departamenta direktoram sagatavoto slēdzienu par ebreju problēmu, kurā provizoriski tika ieskicēti iespējamie šīs problēmas risinājumi (93.–95. lpp.).

Trešo bloku veido 1939. gada marta – augusta dokumenti, kas ilustrē konflikta eskalāciju starp Vāciju un Poliju, kas rezultātā noveda pie nacistu iebrukuma Polijā 1939. gada 1. septembrī. Šo sadaļu veidojošie 47 dokumenti labi parāda arī Lielbritānijas, Francijas un PSRS lomu šo notikumu norisēs. 14 tolaik tapušie Latvijas vēstnieka Varšavā L. Ēķa ziņojumi Ārlietu ministrijai notiekošo parāda no neiesaistītās, bet tajā pašā laikā notikumu gaitā sevišķi ieinteresētās valsts puses. Turklāt šie ziņojumi labi atsedz diplomātijas aizkulises, baumas, sabiedrības viedokļa vērtējumus, kas izpaliek oficiālajos diplomātiskajos dokumentos.

Pēdējās sadaļas 32 dokumenti attiecas uz Polijas sagrāvi 1939. gada septembrī. Apkopotie dokumenti atsedz gan to, kā Vācijas agresija pārauga pasaules karā, gan to, kāda bija starptautiskā reakcija uz otra agresora – PSRS iebrukumu Polijā. Latvijas vēstniecības ziņojumi savukārt labi ilustrē dramatiskos notikumus ne tikai Polijas politiskajā un diplomātiskajā elitē, bet arī valstī kopumā. Svarīgi, ka nav ignorēts arī jautājums par Latvijas 1939. gada 21. septembrī vienpusēji pārtrauktajām diplomātiskajām attiecībām ar Poliju. To bijušais sūtnis Varšavā Ludvigs Ēķis 1942. gada beigās savā vēstulē sūtnim Londonā Kārlim Zariņam atzina par kļūdu un bija spiests secināt, ka poļi šo rīcību “ilgi mums par ļaunu pieminēs un atminēs” (278. lpp.).

Jāatzīst, ka sērija “Vēstures avoti augstskolai” astoņu gadu pastāvēšanas laikā ir sniegusi ne tikai vēstures studentiem vajadzīgās iemaņas darbā ar avotu materiālu, bet arī augusi profesionālā ziņā, pārtopot faktiski par vērtīgām avotu edīcijām. Jācer, ka līdz ar to augs arī jauno vēsturnieku profesionalitāte.

Kaspars Zellis

¹¹ Krājumā publicēts tikai 1938. gada novembra Polijas valdības paziņojums poļu – padomju attiecību sakarā. Sk. 71., 72. lpp.

¹² Iespējams, komentāros šo jautājumu varēja izvērst plašāk, jo ebreju problēma abu valstu starpā sākās agrāk.